

LAMBERTS (Emiel), *Kerk en Liberalisme in het Bisdom Gent (1821-1857). Bijdrage tot de studie van het liberaal-katholicisme en het ultramontanisme*, Universiteitsbibliotheek Leuven, Werken op het gebied van de geschiedenis en de filologie, 5e reeks, deel 8, Leuven 1972, XV-508 p.

“Aujourd'hui encore, un large segment parmi les historiens tient que l'histoire a pour seul objet de fixer le fait historique dans sa totale unicité et qu'il y a lieu de s'abstenir de toute démarche allant au-delà de cet objectif”. Het enige verwijt dat ik E. Lamberts, na lektuur van zijn werk “Kerk en liberalisme in het bisdom Gent” kan toesturen, is dat deze bewering die J. Dhondt onlangs deed in zijn artikel “L'histoire récurrente” (1), ook volledig op hem toepasselijk is. Een verwijt zei ik, maar is het wel fair om deze term in dit geval te

(1) J. DHONDT, “L'histoire récurrente”, in *Diogène*, juillet-septembre 1971, pp. 26-59.

gebruiken? Gaat het niet veel eerder om de botsing van twee verschillende engagementen ten opzichte van de geschiedenisbeoefening? Voor elk van ons beiden is dit engagement, of die optie kennelijk totaal anders.

Het menselijk handelen en denken wordt, althans wat mijn overtuiging betreft, in hoofdzaak bepaald door algemeen geldende socio-economische processen en die processen, die determinanten dus, kunnen geanalyseerd worden; de wijze waarop ze op gang worden gebracht of tot stilstand komen, met andere woorden de mechanismen ervan, kunnen tot op zekere hoogten worden opgespoord. De nadruk valt dus op het herhaalbare, het regelmatig voorkomende, kortom op het algemene en niet op het unieke of kontingente. Om het anders te zeggen, dat de geschiedenis van de mensheid tot op zekere hoogte ontleed kan worden omdat ze is opgebouwd uit handelingen die met elkaar in verband staan, is de fundamentele overtuiging die aan de basis ligt van dit engagement ten opzichte van de geschiedenisbeoefening. Dat dergelijk onderzoek enkel kan gebeuren volgens wetenschappelijke normen, dezelfde die geldig zijn voor de andere disciplines, vormt een tweede hierbij zeer nauw aansluitende optie. Methodologische criteria moeten worden opgesteld waardoor het verifiëren van hypothesen en algemene uitspraken kan plaatsvinden. Een verklaringsmodel vinden, aan theorievorming doen en dit model, deze theorie empirisch toetsen op hun feitelijkheid, dat vormt de logische konsekwentie van deze soort van geschiedschrijving.

Voor vele historici houdt de geschiedenisbeoefening nog steeds iets heel anders in. Zij benadrukken het unieke in het gebeuren: de geschiedenis wordt voor hen gevormd door de unieke handelingen, beslissingen en karaktertrekken van bepaalde individuen. De taak van die "traditionele" geschiedenisbeoefenaars bestaat erin die unieke handelingen en gebeurtenissen weer te geven en die eenmalige processen te analyseren.

Hun doel is kennis te vergaren van die unieke verschijnselen en gebeurtenissen die zich in het verleden afspeelden en er een zo getrouw mogelijke rekonstruktie van te geven. Door een uitgebreide eruditie, een perfectie inzake bronnenkritiek en een volmaakt toepassen van technische procédés gebeurt dit alles dikwijls via een historisch-analytische methode die op stuk van benadering der feiten en gebeurtenissen een zeer hoge graad van nauwkeurigheid kan bereiken. Afdoende criteria ontwikkelen voor de selectie van het bewijsmateriaal nodig voor de verklaring van algemeen geldende processen is een bekommernis die deze historici echter geheel vreemd blijft.

Maar laat ik nu terugkomen op Lamberts' werk zelf. Welnu, wat ik zoëven over de "traditionele" historici zei, is grosso modo toepasselijk op de auteur van "Kerk en liberalisme in het bisdom Gent". Het is een voortreffelijk voorbeeld van de hoogten die de traditionele geschiedschrijving kan bereiken. De gedachtenstromingen die Lamberts analyseert, namelijk het liberaal-katholicisme en het ultramontanisme in het bisdom Gent, vormen een zeer interessant onderwerp, terwijl hij op een haast volmaakte wijze de historisch-analytische methode in al zijn aspecten toepast.

Interessante stof dus, maar niet helemaal nieuw. De reeds klassiek geworden werken van Haag (*Les Origines du catholicisme libéral en Belgique; Les droits de la cité*), van Simon (citeren we slechts zijn *Cardinal Sterckx* en *Rencontres mennaisiennes*) en van Jürgensen (*Lamennais und die Gestaltung des Belgischen Staates*) hebben ons ondertussen voldoende vertrouwd gemaakt met gedachtenstromingen als het liberaal-katholicisme, het ultramontanisme en met de uitwerking die ze op het Belgische politieke en religieuze leven uitoefenden. Het is Emiel Lamberts grote verdienste dat hij van heel deze vrij ingewikkelde problematiek een uitstekende synthese heeft weten te maken. Door de stellingname van de Gentse leidinggevende groep ten overstaan van het liberalisme te analyseren heeft hij deze problematiek weten te verhelderen, te nuanceren, weten toe te lichten aan de hand van nieuwe, lokale gegevens, waarbij hij nooit uit het oog heeft verloren dat het om nationale, of liever over Europese gedachtenstromingen ging. Kortom, een ideeënwereld werd hier in al zijn facetten eens en voorgoed op een genuanceerde wijze belicht, waardoor een werk ontstond dat, zeker voor wat België betreft, niet meer moet worden herschreven. De unie van katholieken en liberalen, de houding van de kerk tijdens de revolutie (tussen haakjes gezegd: met een niet gestaafde bewering als "de Belgische revolutie was in hoofdzaak het werk van de liberalen; de katholieken sloten er zich echter bij aan en schreven ze zelfs in hun blazoën", p. 81, kan ik in geen geval instemmen; een gedetailleerd onderzoek naar het revolutionaire mechanisme van 1830 laat tegenovergestelde tendensen vermoeden), de attitudes van de klerus in het Nationaal Congres, de invloed van Lamennais op onze grondwet, en op de Vlaamse klerus, de oppositie vanwege de gevestigde machten ten overstaan van de Vlaamse katholieke democraten, de afbraak van deze stroming op het einde van de dertiger jaren, de benoeming van Mgr. Delebecque als bisschop van Gent, de weigering die de K.U.L. opliep bij haar aanvraag tot de verkrijging van de rechtspersoonlijkheid, de wet op het lager onderwijs (1842) en deze op het middelbaar onderwijs (1850), de konventie van Antwerpen (1854),

de kloosterwet en de institutionele crisis die erop volgde, van heel deze gekende problematiek heeft Lamberts telkens een genuanceerde status questionis opgesteld. Waarmee we natuurlijk niet willen insinueren dat hij geen nieuwe facetten belicht. Integendeel, op enkele uitzonderingen na, biedt de louter Gentse situatieschets ons heel wat minder gekend materiaal. Halen we bijvoorbeeld de weerslag aan van het konflikt tussen de Jezuieten en het Episcopaat dat de gelijkshakeling van de Naamse kandidaturen met deze van de K.U.L. tot inzet had, of de zaak Morel waardoor de Gentse bisschop het kapittel tegen zich gericht zag, of de ontleding van de oprichting van de Gentse kranten *Le Conservateur* en *Le Bien Public*, militant orgaan van het ultramontanisme in België en epigoon van de Franse *Univers*, of de zaak Brasseur die uiting gaf aan de eis van de Kerk om het onderwijs aan de rijksuniversiteiten in harmonie te houden met de katholieke leer.

Wat de analyse van die behandelde gedachtenstromingen betreft, mag worden beweerd dat de auteur uitermate klaar is geweest en niet aarzelde om terzake bestaande dubbelzinnigheden uit de weg te ruimen. Dat het katholiek-liberalisme slechts een taktiek was, leerde Haag ons reeds. Lamberts stelt het even duidelijk : niet uit indifferentisme wendde de klerus zich tot de moderne vrijheden; het was de verwezenlijking van de oude ultramontaanse objectieven dat de vrijheid werd opgeëist ! De unie met de liberalen was dus niets meer dan een taktisch vergelijk vanuit een traditionalistische ingesteldheid. De kerkelijke invloed op de meest efficiënte en duurzame wijze veilig stellen, dat vormde het hoofddoel van demokraten zowel als van ultramontanen. De taktiek verschilde, het doel niet.

Dat schrijver zijn aandacht in hoofdzaak heeft geconcentreerd op de overigens voortreffelijke analyse van de *ideeën* die leefden in een kleine leidinggevende groep, heeft m.i. één fundamenteel nadeel : de rekonstruktie van het verleden in zijn geheel vertoont er belangrijke lacunes door. Door de ideologie los te koppelen van de processen waarmee ze zeer nauw betrokken is - *dient* een ideologie immers niet als verrechtvaardiging van een machtsstreven, van machtsverrijking of machtsshantering ? - wordt een beeld opgebouwd dat los komt te staan van de politieke werkelijkheid als geheel. Het sterkst heeft dit me getroffen daar waar schrijver de evolutie schetst die de katholieke demokraten in de veertiger jaren doormaakten. Tussen haakjes gezegd, ik ben er helemaal niet voor te vinden de groep in die periode nog met deze term te betitelen. Demokraat zijn in de veertiger jaren betekende heel wat anders dan het katholiek-liberale ideeëngoed verdedigen, zoals de Gentse *Journal des Flandres*

deed. Lamberts ontleedt dit gedachtengoed nu zonder m.i. voldoende te benadrukken om wie het in feite nog slechts ging. We krijgen een zeer uitvoerige uiteenzetting van het maatschappijbeeld dat die katholieke democraten konstrueerden. Welnu, wanneer we diezelfde groep op een andere wijze benaderen en hem ontleden via de strijd om de macht in Gent, dan zien we dat de "katholieke democraten" in die periode numeriek nog weinig te betekenen hadden, niet veel meer dan het lezerspubliek van de *Journal des Flandres* (259 abonnees in 1845), aangevoerd door enkele leidersfiguren waaronder de gebroeders Vergauwen de voornaamsten waren. Dit groepje nu, of liever deze enkele leidersfiguren, hadden om een bepaalde reden - Lamberts zegt ons niet duidelijk welke precies - kunnen ontsnappen aan de bisschoppelijke autoriteit. Wegens hun financiële onafhankelijkheid, samen met een religieuze autonomie? Om het even, een feit is het dat ze als groep te zwak stonden om op eigen krachten effectief aan het politieke Gentse spel te kunnen deelnemen. Via een lichte aanpassing van hun zeer soepele ideologie aan één van beide heersende politieke gedachtenwerelden, liberalisme en katholicisme, konden ze gemakkelijk één van beide kanten uit. In de periode 1839-1850 zochten ze heil bij de antiklerikalen. De *Journal des Flandres* werd een heftig verdedigster van het liberaal congres van 1846. Het exclusief karakter dat die partij zich in de loop der veertiger jaren ging aanmeten en de discipline die er het onvermijdelijke gevolg van was, bracht echter het gevaar met zich mee dat ze de laatste restanten van hun identiteit moesten prijsgeven. Iets wat de Vergauwens kennelijk weigerden te doen. Hun aanhang verkopen aan het klerikale kamp en daar trachten een machtspositie op te bouwen, werd dan ook de volgende ~~stap~~ die ze rond 1850 zetten. Ook daar visten ze echter achter het net. De polarisatie tussen klerikalen en antiklerikalen was reeds te ver doorgedreven opdat een groepje gematigden succes kon oogsten. Het ultramontanisme overvleugelde de Vergauwen-groep die, na de ondergang van de katholieke democraten op het einde van de jaren dertig, in feite niet veel meer vertegenwoordigden dan een fenomeen aan de rand van de bestaande politieke stromingen. Door de nadruk te leggen op de ideologie en de politieke actors, de door hen gebruikte **machtsmiddelen** en hun aanhang te negeren, brengt Lamberts ons het vertrokken beeld van een belangrijke groep, daar waar ik me niet aan de indruk kan onttrekken dat het in feite slechts om een randverschijnsel van de Belgische politiek gaat. Een vaststelling die ook opgaat in tegenovergestelde zin: een gebrek aan kwalitatieve en kwantitatieve afbakeningscriteria m.b.t. de ultramontanen, laat ons in het ongewisse omtrent de juiste afmetingen van het belang van

deze groep.

Maar dit zijn natuurlijk methodologische vaststellingen die zeer nauw aansluiten bij en het gevolg zijn van de traditionele wijze waarop schrijver zijn stof benadert. Een wijze die, we zeiden het reeds eerder, voortreffelijk is in haar traditionaliteit. Een ontzaglijk rijk bronnenmateriaal werd doorgenomen en ook op stuk van literatuuronderzoek kan de auteur weinig of niets ten laste worden gelegd. De meest recente zowel als kwasi onvindbare werken dienden als basis voor zijn studie. Een perfect notenapparaat, waarin biografische nota's nergens ontbreken, is er het resultaat van. Onnodig te zeggen dat al dit materiaal met de nodige omzichtigheid en een uitgesproken gevoel voor historische kritiek werd benaderd. Het opsporen van oorzakelijke verbanden gebeurt praktisch altijd met een enorme dosis voorzichtigheid. Een streven naar objectiviteit is dan ook een bekommernis die men heel het werk door aanvoelt. Lamberts grootste verdienste ligt m.i. bovendien in de knappe ideologische analyses die hij van al de opgesomde problemen heeft weten te maken.

Kortom, een werk dat op heel de lijn bewondering afdwingt. Dat het bij mij - ondanks de grote waardering die ik kan opbrengen voor een voortreffelijk stuk traditionele geschiedschrijving - toch een zeker gevoel van ontevredenheid achterlaat, vloeit voort uit de volledig *persoonlijke* bedenking dat het enigszins spijtig is dat zoveel eruditie en vooral zoveel vakmanschap werd besteed aan een vorm van geschiedenisbeoefening die, hoe interessant ze ook op zichzelf moge zijn, zeker niet als vernieuwend kan betiteld worden.

E. WITTE